

Gbúr, Ján: *HVIEZDOSLAV A ČESKÁ POÉZIA*. Prešov, Náuka 1998. 172 s.

Ján Gbúr, 45-ročný docent Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, prezentuje v ucelenejšej podobe výsledky zhruba pätnásťročných výskumov v jednej z oblastí svojich záujmov. Je to kniha hodnotná obsahom, kultivovane vypravená, so znesiteľnou mierou tlačových chýb. Okrem úvodu a obsažného záveru má publikácia päť kapitol a potrebný aparát (a na obálke ešte hlasy troch povolaných recenzentov, P. Petrusa, S. Šmatláka a J. Sabola).

Úvodná kapitola *Hviezdoslav a česká literatúra a kultúra* rekonštruje obrysovo tento obojstranný vzťah v rovine individuálnych predpokladov a spoločenských daností doby vzniku diela a v podobe jeho prijímania na českej strane za Hviezdoslavovho života, aj po jeho smrti. V terminológii D. Ďurišina ide o externo – a internokontaktové vzťahy Hviezdoslavovho diela k českej literatúre, ako sa vyvíjali do päťdesiatych rokov.

Ďalšie kapitoly sú už venované vzťahom Hviezdoslavovho diela k literárnej tvorbe štyroch českých autorov druhej polovice minulého storočia. Hviezdoslav bol „vplyvológiou“ upodozrievaný – spravidla na základe dojmov a voluntárneho hľadania – zo závislosti od nich. Ide o autorov vo svojej dobe prvoradých – Nerudu, Háľka, Čecha a Vrchlického, autorov so svojským básnickým rukopisom, osobitým básnickým svetom a prostriedkami.

Kto pozná hlbšie dielo porovnávaných autorov, mohol len ťažko prijať ako platné globálne úsudky. Signál k opatrnosti dal kedyś už F. X. Šalda, keď sa po zoznámení s niektorými dielami Hviezdoslava vyslovil skepticky k českým analógiám, ale porovnal ho – najmä pre hĺbku väzieb s domácou skutočnosťou – s Mickiewiczovým *Pánom Tadeuszom*. Vlastne až okolo druhej svetovej vojny, keď sa začali výraznejšie zjemňovať nástroje a metódy analýzy literárneho diela,

začínajú sa aj v súvislosti s Hviezdoslavom vynárať poznatky o jeho literárnych vzťahoch, podložené výskumom relevantných faktov.

Je pochopiteľné, že pri autorovi takom univerzálnom a bohatom ako bol Hviezdoslav, ťažko možno očakávať všestrannú analýzu celého rozsahu diela v rozmanitých porovnateľných aspektoch a samotný autor monografie nezastiera, že ide síce o istú sumarizáciu jeho čiastkových výskumov s minulými zisteniami, ale pomerne často upozorňuje na otvorené otázky, ktoré zostávajú nezodpovedané. Svoju „tomografiu“ predváža účelne a úsporne podľa autorov a funkčných aspektov.

Tak v prípade J. Nerudu sa sústreďil len na komparatívnu analýzu „kozmickej“ básnických cyklov Nerudovej zbierky *Písne kozmické* (38 básní) a Hviezdoslavových *Sonetov* (21 básní). Nerudov cyklus vyšiel r. 1878, Hviezdoslavove verše boli publikované v *Slovenských pohľadoch* r. 1886. Gbúr zaregistroval predchádzajúce významné pokusy definovať tieto medzitéxtové vzťahy (B. K. v *Slovenských pohľadoch*, 1942, A. Bolek v *Pamietniku Slowiańskom* 1973, M. Pišút v *Literárnych štúdiách a portrétoch*, 1955, S. Šmatlák v knihe *Hviezdoslav, Zrod a vývin jeho lyriky*, 1961 a v *Kapitole z česko-slovenských literárnych vzťahov v Slovenskej literatúre*, 1962 ai.). Stanovil spoločné znaky v téme, aj rozdielny spôsob približovania sa k nej, rozdielne básnické „zázemie“, silnejší zvuk fyzikálnej kozmogónie u Nerudu, jeho zložitejšiu a rozmanitejšiu kompozíciu. Hviezdoslav na rozdiel od neho realizoval varianty sonetu, a tiež v chápaní, usporadovaní motívov a ich akcentácii postupuje po svojom. Práve tu cítiť osobný prínos autora monografie, keď podrobil analýze z viacerých strán významový inventár oboch autorov. Napr. v astronomických údajoch a výrazoch sa ukazuje výrazná odlišnosť medzi cyklami a dodal by som, že ak Neruda zotráva v blízkosti súčasných názorov, názvov a predstáv, Hviezdoslav je osobitejší v tom zmysle, že uvádza väčšie množstvo „exotickej-

ších“ názvov, ale treba konštatovať aj to, že sú to pojmy často poznačené antickou mytológiou (Pegas, Berenika, Orion, Herkules ai.), čo – napríklad aj s časovo blízkym cyklom *Leterosty I.* – upozorňuje na zrejme silnejšiu radiáciu antickej kultúry na Hviezdoslavovu tvorbu tohto obdobia. Pozoruhodné sú aj pasáže významovej analýzy, kde Gbúr konfrontuje stavy osamotenosti, motívy lásky, stromu, domu, hmly, pútnika či detstva, pýchy, svadby ap. a dospieva k jemným dištinkciám medzi ich využitím v oboch autorov. Ukazuje sa tak zreteľne, že vonkajšia zhoda, ktorá v minulosti viedla k dojmu prekrývania, je povrchná a nebrala do úvahy rozhodujúce znaky odlišnosti, žánru, riešenia základného konfliktu, kompozície a autorského postoja. V podloží týchto záverov sú aj precízne zistenia F. Miku postupne zužitkované v ďalších častiach.

Kapitola tretia *Hviezdoslav a Hálek* sa sústreďuje na problematiku jambického sylabotonizmu v súvislosti s Hálkovými *Večerními písněmi* a na možné príbuznosti s autorovým programom „šlechtného optimizmu“ z *Pohádek z naší vesnice*. Práve túto kapitolu považujem za významný prínos monografie, a to aj napriek materiálovo neúplným, výberovým konfrontáciami reprezentatívnych vzoriek. V prvej časti Gbúr citlivo konfrontoval prejavy a pozadie rytmických tendencií oboch (ale aj ďalších) autorov a presvedčivo dokázal nízky stupeň relatívnej závislosti od podnetov „májovských“, vrátane hálkovských. V druhej časti sleduje zhustene podobu témy, fabuly, plán postáv, časopriestorové súradnice raných Hviezdoslavových epických skladieb či fragmentov a Hálkovej epiky *Pohádek z naší vesnice* a zistil skromnú mieru účasti Hála na ladení Hviezdoslavovho umeleckého prejavu.

Je samozrejmé, že v podtexte i takýchto precíznych výsledkov sa môžu tušiť (aj keď možno už nie nájsť a dokázať) aj ďalšie spriaznenosti autorov či literatúr. Register preukazných zistení však postupne vylučuje dojmové predstavy o akomkoľvek type pohodlného nasledovania a dokazuje, že v „menu“ kmeňového autora sa originálne miešajú desiatky ingrediencií, ktoré patria k všeobecnejšiemu trendu zušľachtovania básnickej

výpovede, a nie k hľadaniu nejakej lacnejšej cesty k básnickému úspechu. Ocenenie si však zaslúži aj podtext skromnosti v autorských záveroch, ktoré nikde nenavodzujú pocit neprimeranej definitívny zistení a naznačujú vedome stáleho a nevyhnutného zápasu o definíciu (sit venia verbo) z narastajúceho bohatstva poznávaných súvislostí.

Pomerne často bol Hviezdoslav „vplyvový“ podozrievaný zo závislosti na básnickom rétorovi Svatoplukovi Čechovi, ktorému je venovaná štvrtá kapitola práce. Autor príznačne vychádza z pojmov „barda“, „vešca“, „tribúna ľudu“, ktoré sa umelo štepili na osobnosť S. Čecha v túžbe udržať fantóm národnej jednoty a vytvoriť osobnosť vodcu, ktorá k nej akosi prislúchala, hoci aj za cenu liberálne nevyhraneného hlásateľa romantických ideálov. Gbúr dokázal, že prijatie postojov a prejavov Čecha nebolo Hviezdoslavovi ani blízke ani vlastne možné, lebo vychádzalo z podstatne iných daností society a jej sebareflexie. Autor opäť vychádza z užšej vzorky Hviezdoslavových textov z čias básnického hľadania sedemdesiatych rokov (najmä *Jano Bodora*) a už vyspelého Čechovho *Lešeťinského kováře* (1883). Konfrontácia príbehov skladieb a ich inštrumentácie (napriek istej podobnosti konfliktu) ukazuje na evidentné rozdiely v chápaní látky, u Hviezdoslava sústredenej na psychické vyrovnávanie jednotlivca s krízovým stavom národnej spoločnosti oproti Čechovmu uplatneniu „veľkej“ ideológie. Proti sebe stoja básnik – rétor, tribún a básnik bolestného osamotenía. Teda opäť prevládajú podstatné rozdiely medzi Svatoplukom Čechom a „slovenským S. Čechom“.

Z ranej tvorby Hviezdoslava vychádza aj posledná kapitola porovnávacích štúdií, *Hviezdoslav a Vrchlický*. Mladší Vrchlický (1853–1912) mohol byť Hviezdoslavovi podnetom až po r. 1874, po vydaní básnickej zbierky *Z hlubin* a Gbúr dokázateľný kontakt stanovuje na tento rok, ako dátum vydania prekladov z V. Huga, a 1876 podľa zbierky *Epické básne*, ktorú Hviezdoslav aj vlastnil (podobne ako aj sériu ďalších zbierok z konca sedemdesiatych a z osemdesiatych rokov minulého storočia). Trocha aj v duchu vnímania Martinčanov

a celého slovenského kultúrneho ovzdušia mal Hviezdoslav k Vrchlickému rezervovaný postoj, ktorého sa zbavil neskôr, hoci uznával jeho literárnu a prekladateľskú obratnosť. Gbúr si vytypoval skúmanie typologických vzťahov a súvislosť ich diela v tzv. epopejnej tvorbe, v téme lásky a v tvarových zložkách ich poetiky. Obratne využil mikovskú šírku výrazu a príbuzné výrazové kategórie pre smerovú a druhovú charakteristiku a diferencovanú rozdielnosť či blízkosť oboch autorov, ktorá však aj v tomto prípade súhrnne vychádza priaznivo pre konštatovanie Hviezdoslavovej samostatnosti.

Záver abstrahuje od detailných zistení, ale na ich pozadí formuluje výslednú podobu vzťahu, aká Gbúrovi vyhodí: rozmanité podoby kontaktologických foriem vzťahu k českej literatúre a kultúre sa v minulosti preceňovali, jednak na základe známych priamych kontaktov s viacerými osobnosťami, jednak na základe tendencií zväzdať rôzne (čiastkovo podobné) prejavy na spoločného menovateľa bez rešpektovania dištinktívnych javov. Rané obdobie hľadania vlastného videnia sveta a efektívnych spôsobov básnického vyjadrovania poskytlo zaujímavú príležitosť na typologicko-vývinové porovnanie a pohľad na českú zložku medzitekstového nadväzovania, ktorá bola jednou z viacerých (Dante, Shakespeare, Hugo, Madách, Slowackí, nehovoriac o domácich podnetoch). Gbúr načrtnol zložitú väzbu možných podnetov pri hľadaní životných a historických univerzálií a básnickej techniky v čase zrenia básnickej osobnosti a spresnil miesta a rozsah českých ingrediencií – skôr stopovo než programovo prítomných – v Hviezdoslavovom básnickom diele.

Zdeněk Beran

ČÍTAME SLOVENSKÚ LITERATÚRU III. (1970–1997). Zredigovala Jelena Paštėková. Bratislava, Ústav slovenskej literatúry SAV 1998. 447 s.

Koncom roka 1998 sa vydaním tretieho zväzku úspešne zavŕšil edičný projekt Ústavu

slovenskej literatúry SAV *Čítame slovenskú literatúru*. Do posledného dielu antológie zaradil autorský kolektív v zložení Eva Jenčíková, Jana Juráňová, Jelena Paštėková, Zora Prušková, Fedor Matejov, Peter Zajac a Renė Blílik umelecké, kritické a teoretické texty z obdobia rokov 1970–1997. Na pozadí troch desaťročí tak zachytil podoby a premeny literatúry v období politickej a spoločenskej normalizácie sedemdesiatych rokov, postupného uvŕňovania v rokoch osemdesiatych a radikálnej zmeny po roku 1989.

Čítanka ukazuje, ako sa menili názory, koncepcie, témy i poetiky, demaskuje deformaçne pôsobiacu ideologickú povahu a tendençnosť oficiálnej línie, paralelne sleduje kľúčové zjavy, disent a alternatívu. Zároveň učebnicovo inštitucionalizuje najmladšiu generáciu autorov deväťdesiatych rokov. Kriticky prehodnocuje, pomenúva pravý stav vecí, ukazuje skutočné hodnoty, dokumentuje. Kvôli tomu všetkému možno pokojne povedať, že tretí zväzok antológie je kvalitným pokračovaním línie naznaçenej obidvoma predchádzajúcimi časťami. Uvažovanie o literatúre však v tomto diele nemá iba minulostný rozmer. Keďže sa reflektuje aj aktuálna, či lepšie povedané tá najaktuálnejšia literárna situácia, zachytáva sa živý, neuzavretý proces, prítomný je aj moment istej otvorenosti, ktorý automaticky vyvoláva otázku o možnej nadčasovosti a trvanlivosti dnes prevládajúcich tendencií. Čítanku charakterizuje logické radenie jednotlivých ukážok: poéziu, prózu a drámu vhodne doplňajú literárnohistorické reflexie, teoretické state, teatrologické práce, dobové recenzie a polemiky, časopisecké úvodníky, oficiálne správy o stave literárneho života. Z literatúry sa tak skladá obraz doby, podáva sa svedectvo o ľudskej situácii, morálnom profile i umeleckom dozrievaní jej tvorcov. Aj preto je celkom prirodzené, že viacerí autori (Buzássy, Johanides, Šikula, Sloboda, Vilikovský, Vášová, Dušek, Mitana) sú v antológii zastúpení dvakrát, buď už na rôznych miestach pomyseľnej časovej osi v rámci vývoja či premeny vlastnej poetiky, alebo ako tvorcovia dvojdomí. Pre školskú prax možno neçakané spojenie Sloboda-básnik (platí to aj o Laholovi) rozširuje tradiçnú cha-